

**BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARDA IJTIMOYIY INYELLEKTNI
RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK
XUSUSIYATLARI**

FarDU Pedagogika yo‘nalishi 1-kurs talabasi

Najmiddinova Saodat Abduvohid qizi

Annatsiya: Mazkur maqolada, bo‘lajak o‘qituvchilarda ijtimoiy intellektni shakllantirishning o‘ziga xos xususiyatlariga aytib o‘tilgan. Shuningdek, o‘quvchilarning o‘quv faoliyatiga ijobiy motivatsiyani shakllantirish asosida ta‘lim yutuqlariga erishishning o‘ziga xos xususiyatlari ochib berilgan. Ta‘lim jarayonida ta‘lim motivlari haqida nazariy va amaliy fikrlar bildirilgan.

Аннотация: В данной статье говорится об особенностях формирования социального интеллекта у будущих учителей. Также выявляются особенности достижения учебных достижений на основе формирования положительной мотивации учебной деятельности учащихся. В ходе обучения высказывались теоретические и практические мнения о воспитательных мотивах.

Abstract: This article talks about the specific features of the formation of social intelligence in future teachers. Also, the specific features of achieving educational achievements based on the formation of positive motivation for students' educational activities are revealed. In the course of education, theoretical and practical opinions about educational motives were expressed.

Kirish so‘zlari: intellekt, ijtimoiy intellekt, intensiv, komponent, intellekt shkalasi, kommunikativ, ekspressiv, ijodkorlik, kategoriya, yaratuvchanlik.

Ключевые слова: интеллект, социальный интеллект, интенсив, компонент, шкала интеллекта, коммуникативный, экспрессивный, креативность, категория, креативность.

Key words: *intelligence, social intelligence, intensive, component, scale of intelligence, communicative, expressive, creativity, category, creativity.*

KIRISH

Intellekt soʻzi lotincha “*intellects*” soʻzidan olingan boʻlib, *bilish, tushunish, idrok qilish* degan maʼnolarni anglatadi. Intellekt—insonning aqliy qobiliyati; hayotni, atrof muhitni ongda aynan aks ettirish va oʻzgartirish, fikrlash, oʻqish-oʻrganish, dunyoni bilish va ijtimoiy tajribani qabul qilish qobiliyati; turli masalarni hal qilish, bir qarorga kelish, oqilona ish tutish, voqea-hodisalarni oldindan koʻra bilish layoqati. Intellektning tarkibiga idrok qilish, xotirlash, fikr yuritish, soʻzlash va boshqa psixik jarayonlar kiradi. Intellektning rivojlanishi tugʻma isteʼdod, miyya imkoniyatlari, joʻshqin faoliyat, hayotiy tajriba kabi ijtimoiy omillarga bogʻliq. Intellektning saviyasi, darajasi inson faoliyatining natijalariga, shuningdek, psixologik testlarga qarab ham belgilanadi. Intellektga va qobiliyatga bevosita tashqi muhit va undagi insoniy munosabatlar, yashash davri taʼsir etadi.

Intellekt shaxsiy yoki jamoaviy maʼlumotlarni oʻrganish ularni tahlil qilish va yoritish qobiliyatiga asoslangan menejerlikning yuqori darajasini bildiradigan shaxsiy soʻzdir. Intellectual natijalarni olish va ularni mavjud modellar va tajribalar bilan bogʻlab, turli muammolarni hal qilishda yordam beruvchi oʻziga xos talablarga ega boʻlishni anglatadi. Yaxshi intellektga ega odamlar muammolarni yechishda mahoratli boʻlib, oʻzgaruvchan muhitlarda muvaffaqiyatli boʻlishadi.

Ijtimoiy intellekt—bu oʻzaro aloqalar, gʻalaba qilish, tahlil qilish va bir-biriga fikrlarini oʻrgatish uchun insonlar oʻrtasidagi aqlli muvofiqlik va maʼrifatni anglatadi. Bu insonlar orasidagi koʻp oʻrinda samarali munosabatlarni oʻrganish, rivojlanishi va oʻrgatishni talab qiladi. Ijtimoiy intellekt samaradorlik, shuningdek, insonlarni bir-biridan xursand qilish, qoʻllab-quvvatlash va birlashtirish uchun muhimdir. Ijtimoiy intellekt, yaʼni insonlarni ijtimoiy mohiyatlar bilan muloqot qilish va ulardan

foydalanish imkoniyatini ifodalovchi ma'no bo'lib, birorta jamoada muomala qilish, mohiyatlar va ommaviy qoidalar bo'yicha tushunchalarga ega bo'lishni bildiradi. Ijtimoiy intellekt insonlarga ularning jamiyatda qanday muomala qilishi, o'zgarib kelishi va o'z o'rnini olishi haqida tushunchalarni beradi. Ijtimoiy intellektning rivojlanishi insonlar o'rtasidagi yagona hayotning muammolarini tushuntiradi va jamiyatdagi o'zlarining o'rnini o'rganishlarini oshiradi. Bu esa insonlarning ijtimoiy ko'nikmalarini o'rganish va ulardan foydalanishga imkon beradi.

Ijtimoiy intellektni rivojlantirish—insonlarning o'zaro munosabatlarini mustahkamlash, hamkorlik qilish, fikrlash va mantiqiy qilib faoliyat yuritishga oid harakatlarning birlamchi bo'lishidir. Bu jarayonga informatika va kommunikatsiya texnologiyalari, ijtimoiy sayohat va madaniy meroslar bo'yicha bilimdonlik, she'r va san'at bilan murojaat qilish, shuningdek, oid bo'lgan ma'lumot va ma'naviyat muhitidagi vaqtni to'xtatgan har bir shaxsdagi bepul resurslar hisoblanadi. Ijtimoiy intellektni rivojlantirish insoniyatga xizmat qilish, oddiy muammoning yechilmasligining oldini olish, shuningdek, daromad olish vazifalarini amalga oshirishga yo'l beradi. Bu rivojlantiruvchi konsepsiya o'quv jarayoni, insonlarning o'zgarishlarga tayanishidagi, shu qatori, yuksak darajadagi madaniyatni qo'llab-quvvatlaydigan insonlarga ta'sir etadi.

Ijtimoiy intellektni rivojlantirish—insonlarning ijtimoiy salomatligini yaxshilash, o'zlashtirish va ta'lim muhitini kuchaytirish maqsadini o'z ichiga olgan strategiya va texnologiyalar kompleksi hisoblanadi. Bu boshqaruv organlariga, huquqiy va siyosiy tartibga, iqtisodiy va moddiy jarayonlarga, axborot kommunikatsiya texnologiyalari va boshqa sohalarga ta'sir ko'rsatishga yo'naltirilgan integrative xalqaro strategiyadagi amaliy faoliyatning alohiylashtirilgan shakli. Ijtimoiy intellekt intensiv rivojlantirilgandan so'ng siyosiy, iqtisodiy va jamiyat uchun xavflarni kamaytirishga yordam beradi. Ushbu tuzumning maqsadi o'z shaxsiyatini o'z ichiga olgan inson tarkibiy muhitini intensive o'zlashtirishni,

o‘zlashtirish ko‘nikmalarini jamiyatning yaxshi loyihali va guruhlashtirilgan shaxsiyati asosida intellectual va shaxsiy rivojlanishning mahsuldor usullarini belgilashni o‘z ichiga oladi.

Bo‘lajak o‘qituvchilarda ijtimoiy intellektni rivojlantirish muhim. Ijtimoiy intellekt insonni o‘zini tanish va qadrlash, boshqalar bilan munosabatlarni o‘rganish va saqlash, muammolarni hal qilish va organish, ijobiy xatti-harakatga ega bo‘lish va boshqalar bilan ishbilarmonlik qilish qobiliyatlarini o‘z ichiga olgan darajada tushunarli bo‘ladi. Ijtimoiy intellektni rivojlantirishni ta‘minlash uchun o‘qituvchilar yosh bolalar bilan doimiy tarqalgan muammolarni yechishga o‘tish, ularning zamonaviy texnologiyalardan foydalanish qobiliyatlarini rivojlantirish, o‘rganishni mustahkamlash va ijtimoiy bilimlarni oshirish, e‘tiborlarini mehnat va muvaffaqiyatga qaratishni o‘rgatish kerak. O‘qituvchilar ijtimoiy intellektni rivojlantirishda mavqelariga duch keladilar. Masalan, o‘qituvchilarga ijtimoiy masalar bilan shug‘ullanish va boshqalar bilan ishbilarmonlikni o‘rganishni o‘rgatadi. Bu o‘qituvchilarga yosh bolalarning ijtimoiy intellektini rivojlantirishga yordam berishda muhim vazifadir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Ijtimoiy intellekt tushunchasi birinchi marta 1920-yilda E.Torndayk tomonidan fanga kiritilgan. U mazkur tushunchani “*shaxslararo munosabatlarda ongli, o‘ylab, oqilona harakatlar bilan muloqotda bo‘lish*” deb tushuntirgan. E.Torndayk ijtimoiy ongni odamlar bilan muloqotning muvaffaqiyatini ta‘minlaydigan o‘ziga xos kognitiv qobiliyat deb hisoblagan. Ijtimoiy aqlning asosiy vazifasi muloqot jarayonidagi xatti-harakatlarni oldindan his eta olishdir. Ijtimoiy intellekt umumiy intellektning bir turi hisoblanadi.

Ijtimoiy intellektning yuzaga kelishida umumiy intellektning barcha elementlari bevosita ishtirok etadi. Ijtimoiy intellekt tushunchasiga oid qarashlar

tarixiy asosga ega bo‘lib, eng qadimgi yozma manbalardan oq bunga guvoh bo‘lish mumkin. Jumladan, zardushtiylik dinining muqaddas kitobi—“Avesto”da ijtimoiy intellektning mohiyatini ochib beruvchi qator ma’lumotlarga guvoh bo‘lish mumkin. Pedagog o;ima S.Nishonova o‘zining “Komil inson tarbiyasi” monografik asarida eng qadim zamonlardan boshlab insonni shakllantirishning mezonini sifatida: aqliy yetuklik—sog‘lom fikr, yuqori iste’dod, salohiyat; ma’naviy-axloqiy yuksaklik; jismoniy yetuklik—badan tarbiyasi, dilbarlik tarbiyasi; nafosat tarbiyasiga ajdodlarimiz alohida ahamiyat qaratganligini ta’kidlab, “Avesto”da—inson mehnati tufayli barcha yomon hislat, yomonlik va yovuzliklardan qutulish mumkinligi asosiy g‘oya sifatida ilgari surilganligi aytib o‘tilgan.

Ijtimoiy intellekt muammosini respublikamiz psixolog va pedagog olimlari ham o‘rganganlar. Ammo muammoga ijtimoiy intellekt tusi berilmagan bo‘lsada, uning asosiy komponentlari hisoblangan shaxslararo munosabat, pedagogik muloqotga qobiliyatlilik, o‘zaro bir-birini tushunish va idrok etish, pedagogic hamkorlik va faoliyatni boshqarish masalalari o‘rganilganligini aytib o‘tish zarur. O‘zbekistonlik olimlardan H.Abdukarimov, A.Mamajonov, N.Muslimov, B.Rahimov, N.Sayidahmedov, O‘.Tolipov, Sh.Sharipov, N.Shodiev, Ya.Haydarov, O.Haydarova, F.Yuzlikaevlar tomonidan hamkorlik pedagogikasi masalalari, o‘quvchilarda o‘zaro do‘stona munosabatlarga asoslanib hamkorlikda faoliyat ko‘rsatish ko‘nikmalarini shakllantirish strategiyalari, o‘quvchi-yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirishning pedagogic imkoniyatlari yoritib berilgan. Hozirgi vaqtda ijtimoiy intellektga doir tadqiqotlar ta’lim muammolari bilan bog‘liqlikda amalga oshirilib, uning turli jihatlari o‘rganilib, kengayib bormoqda. Turli davlat tadqiqotchilari tomonidan ijtimoiy intellektning muqobili sifatida “madaniy intellekt”ning bir qancha modellari ishlab chiqilgan. Uni o‘lchash uchun maxsus vosita—“madaniy intellekt shkalasi” 2003-yilda S.Ang, L.VanDyne va K.Kochlar tomonidan yaratilgan.

MUHOQAMA VA NATIJALAR

Hozirgi davrda o'qituvchi faoliyatida uchraydigan kommunikativ munosabatlarda so'z bilan og'zaki ta'sir etish nihoyatda xilma-xil bo'lib, bevosita pedagogik ta'sir ko'rsatishning nisbatan mustaqil ko'rinishini o'zida mujassamlashtiradi. Bilish, anglash, ekspressiv, ijtimoiy-an'anaviy muloqot, insonning holatini so'zsiz tushunish, dilkashlik o'qituvchining pedagogik faoliyatida uchraydigan doimiy takrorlanib turadigan kommunikativ munosabatlarning turlaridir.

O'qituvchining pedagogik muloqoti jarayonidagi ijodkorligi bir nechta ko'rinishda namoyon bo'ladi:

- O'qituvchining o'quvchilarni mukammal bilish jarayonidagi ijodkorligi;
- Ular bilan o'zaro hamkorlik tizimidagi ijodkorlik;
- O'quvchiga bevosita ta'sirni tashkil qilishdagi ijodkorligi;
- O'z xulq-atvorini boshqara olishdagi ijodkorligi;
- O'quvchilar bilan o'zaro munosabatlarni tashkil qilish jarayonidagi ijodkorlik.

Shunday ekan, ta'kidlash lozimki, o'qituvchining muloqoti kasbiy-ijodiy kategoriya bo'lib, pedagogik faoliyatda o'qituvchi tomonidan ko'klab kommunikativ vazifalarni hal qilish jarayoni va ijobiy natijalar majmuasidir. O'qituvchi ta'lim-tarbiya jarayonida muntazam pedagogik ta'sir o'tkazish metodlari bilan ishlaydi. Masalan, dars jarayonida yangi materialni tushuntirish, o'quvchiga aybi uchun dashnom berish.

O'qituvchilarda ijtimoiy intellektni rivojlantirish uchun quyidagi usullar tavsiya etiladi:

1. Ijtimoiy bilimlarni oshirish: o'qituvchilar o'zlarining ijtimoiy bilimlarini oshirish orqali intellektlarini yuksaltirishlari mumkin. Bu bilimlarning alohida fanlar orqali o'qitilishi, kutubxonalarda yuqori darajada ma'lumot topishga

- imkoniyat yaratish va internet orqali ma'lumot qidirishga imkon berishga asoslangan.
2. Yaratuvchanlikni rag'batlantirish: o'qituvchilar yaratuvchilik va o'zlashtirishga ilg'or diskussionlar yaratish, kreativlikni rag'batlantirish uchun maqbul muhit yaratish, maslahat va ssenariylarni qo'llashadi.
 3. Jamiyat bilan ishbirligini o'rgatish: o'qituvchilar o'quvchilarga jamiyat bilan ishbirligini rivojlantirish va umumiy muammoni yechishga yordam berishadi. Maslahatlar, ijodiy jamlanmalar, ijtimoiy tajriba almashishlari o'qituvchilarning ijtimoiy intellektini oshirishi mumkin.
 4. Munosabatlarni mustahkam qilish: o'qituvchilar o'quvchilarning munosabatlarini mustahkam qilishga harakat qilishlari kerak.

XULOSA

Xulosa qilib shuni aytish lozimki, har bir o'qituvchi o'quvchilarga ta'lim berishdan oldin, avvalo, o'zini rivojlantirishi lozim. O'zini rivojlantirmay turib o'quvchilarga bilim bera olmaydi. O'qituvchi bilim berish jarayonida kreativlikka, bir narsani qaytarmaslikka, teng huquqlilikka, adolatlilikka, sifatli ta'lim berishga, vaqtdan unumli foydalanishga harakat qilishi lozim. Har darsda yangiliklarga intilishi va o'zining ijtimoiy intellektini rivojlantirib borishi kerak. Eng asosiysi, o'quvchilarga shaxsiy adovatda bo'lmasligi kerak. Shunda o'qituvchining darsi qiziqarli va sifatli chiqadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Akramovna, Ortiqova Nargiza "Innovative Possibilities of Pedagogical technologies". 2021-yil.
2. B.S.Siddiqov, S.N.Mehmonaliyeva "Pedagogik amaliyotning bo'lajak o'qituvchining kasbiy tayyorgarlik faoliyatida tutgan o'rni".

3. A.S.Normatov “Maktab o‘qituvchilarining sun’iy intellekt tehnologiyalariga doir bilimlarini rivojlantirish”.
4. E.F.G‘oziyev “Intellekt psixologiyasi” o‘quv qo‘llanma. 2002-yil.
5. M.Qodirova, E.Do‘ngboyeva “Talabalar ma’naviyatini shakllantirishda ijtimoiy-psixologik omillarning o‘rni”. 2021-yil.
6. M.Qodirova, S.Kamolova “Влияние речевое поведение на психологию человека”. 2021-yil.